

Magyar nyelvű tudományosság – kezdet és vég?

1. Nem könnyű a válasz arra a kérdésre, ki volt igazából Apáczai Csere János. Professzor a szó pedagógiai értelmében, azaz tanító? Alkotó tudós? Vagy csupán közvetítő? Hogy pedagógus volt, az kétségtelen, és a *Magyar Encyclopaedia* pedagógiai mű is, vagy elsősorban az. Erről maga Apáczai vall az Előszóban: „Ami a mű jellegét illeti, ha maga a könyv nem mondana róla eleget bárkinek, a szerző célkitűzése elárulja azt. Arra törekedtem ugyanis, hogy erőmhöz képest enyhítsek azon a hatalmas hiányon, mely hazai nyelven írt könyvekben mutatkozik, és hogy tanulóifjúságunknak legyen legalább egyetlen olyan könyve, amelyből az egész műveltség szövedékes szálait legombolyíthatja, mégpedig anyanyelvén.”¹ Nem kétséges tehát, hogy a szerző tankönyvnek (is) szánta, hiszen egész életművében folyamatosan jelen van, központi témaként van jelen az iskola mint intézmény, az erdélyi akadémia, az oktatás, az oktatás hatékonysága, a tudás fontossága és haszna. Egyáltalán nem mondvacsinált a párhuzam közötté és a kortárs Comenius között.

Apáczai nem volt alkotó tudós abban az értelemben, mint később Bolyai János; ő inkább a mindenhez értő, gyanús erdélyi polihistorok sorát nyitja meg. De hogy igazságosabbak legyünk és pontosabbak: az ő alkotása a nyelvhez kapcsolódik. Olyan az Enciklopédia a magyar nyelv történetében, mint volt korábban a vallásos irodalomban az Ómagyar Mária-siralom vagy a Halotti Beszéd, mint volt Sylvester János grammatikája és az Újszövetség elé disztichonban írt ajánlása, Károli Gáspár bibliája, Balassi Bálint költészete, Pázmány Péter prózája. Mindezeket a próbákat a magyar nyelv már fényesen kiállta. De hogy alkalmas-e az elvont tudományok, a természettudományok megszólaltatására és közvetítésére is, ennek az Enciklopédia volt a próbája.

Ismeretes Apáczai okfejtése az Enciklopédia Előszavában:

„... különféle népeknek különféle anyanyelven írott könyveire bukkantam. Igen nagy és tartós csodálkozással jó ideig lapozgattam bennük előre és hátra, s rá-jöttem arra: nem csoda, hogy azok a népek tudás és műveltség dolgában túlszárnyalnak bennünket, hiszen az összes tudományokat anyanyelvükön olvassák és közlik, tanítják és tanulják...

...Hát nem tanít-e minket a mindennapos tapasztalat arra, hogy mindezek a népek, külön-külön mindegyik – honfitársaink szegényére – bővelkednek tudós férfiakban. Ennek bizony nem a legutolsó, hanem éppen a legelső oka az – ha minden érzékem meg nem csal –, hogy vannak mindféle, anyanyelven írott tudományos köny-veik. Így minden kétséget kizáróan igaznak kell tartanunk, hogy az a nép, mely mindent idegen nyelvekből kölcsönöz, nagyon szerencsétlen, és az összes népek között legméltóbb a szájalomra...

De mi haszna, ha könnyes szemmel csupán szemlélem a távolból hazám áldatlan sorsát?

... minden gondolatomat az a vágy foglalta le, hogy segítsek szülőhazámon. Ezért nekidühödtem az írásnak, és – első kísérletképpen – hozzáláttam, hogy minden-fajta tudományágból magyar nyelvre fordítsak valamit. De amikor a nyelv nagyfokú szegénysége és sivársága már a küszöbről riasztó látványként tárult eléem, megkezdett munkámat legott abbahagytam.” A vágy, hogy segítsen szülőhazáján – erről az érzésről is sok külföldön járó vagy éppen emigrációban élő erdélyi vall a következő századokban.

Honnan kapta aztán ő az önbizalmat, a példát és bátorítást? Theodorosz Gazától, akitől megtudta, hogy a latin kezdetben maga is „szegény és sivár” volt, amikor Arisztotelésznek az állatokról és növényekről szóló görög szövegeit először kellett ezen a nyelven megszólaltatnia. Gaza világosította meg, hogy „...a dolgok neve olyan, amilyent a névadók tetszése szabott rájuk. *Nevet adni pedig minden időben egyformán szabad.* El sem képzelhető, hogy jöhet valaha olyan idő, amikor akár új dolgok feltalálása, akár új nevek adása megszűnnék. De ezt a feladatot nem szabad rábízni a nagy tömegre ..., hanem bizony csak filozófiailag képzett emberre, aki a számba jöhető érveket felkutatja, hogy az elnevezésekben ésszerűség is legyen, s aki úgy adja a neveket, ahogy a legjobbnak látja, noha döntését a szemben álló érvek súlya határozza meg.” A névadás módjára is Gaza adta meg a mintát: „Hozzáfogok tehát, hogy ... egy-részt tőlem telhető szorgalommal kikeressem azokat a növényeket, melyek megvannak a latin nyelvben, másrészt pedig, hogy az új dolgoknak új nevet adjak, ha nyelvérzékem alapján alkalmas megoldást találok, de görög forrásból is merítek, ameddig csak megengedhető, hogy segítsek a latin nyelv szegénységén.”

Ez a példa adta meg számára a végső bátorítást: „Ki sem lehet mondani, hogy szavai mekkora önbizalommal, lelkesedéssel és bátorsággal töltötték el szívemet, úgy hogy így gondolkoztam: ami Gazának latin városban, görög származása ellenére nemcsak hogy nem volt tilos, hanem amint látom, minden tekintetben nagy hasznára is volt maguknak a latinoknak, azt énnekem, amikor saját anyanyelvemről van szó, tulajdonképpen

---

¹ Apáczai Csere 1653/1977, 82.

nemcsak hogy szabad megtennem, hanem égetően szükséges is. Ezért erősen fölvettem magamban, hogy ha a jóságos és hatalmas Isten néhány esztendő elteltéig megnyújtja és meghosszabbítja életem fonalát, nem halok meg addig, míg magyar nyelven nem közlöm a magyarokkal az összes tudományokat.”²

Apáczai munkamódszere szintén az *Előszó*ból ismert: már kolozsvári diákként elkezdte, majd később rendszeresen és tudatosan folytatta egy latin nyelvű ismerettár összeállítását, és ennek az átültetéséhez kezdett hozzá Erdélybe való visszatérése előtt. Ez nem fordítás volt, hanem valóban átültetés egy másik nyelvre: „a tudomány számára idegen magyar nyelvre”, egy olyan nyelvre, amelynek tudományos terminológiáját létre kellett hozni, meg kellett teremteni. Bizonyára ez Apáczai legfőbb tudományos érdeme. Nem az, amiben kora tudományos magaslatára emelkedett, vagy nem emelkedett, nem az, amiben az ismereteket gazdagította, vagy nem gazdagította, hanem az, hogy a viszonylag csekély előzmény után egy enciklopédikus latin ismerettár magyar nyelvi nyelvi anyagát, magyar nyelvi formáját teremti meg.

Az Enciklopédia jól tükrözi, mely területeken volt ekkor szegényesebb, és mely területeken gazdagabb a magyar nyelv: az elvont gondolkodás kategóriáinak magyar elnevezései hiányoztak elsősorban, ezeket kellett megalkotni, de viszonylag bőségebb akkor, ha a földi dolgokról vagy „a csinálmányokról” kellett értekezni. A magyar nyelv, akár annak Apáczai számára otthonosabb székely táji változata, a tapasztalati tudást tükrözte a mindennapi, a praktikus dolgokról, ezért jóval könnyebb volt a földművelésről, az állattartásról írnia, mint a logikai kategóriákról. A magyar nyelvben ekkor és általa jelenik meg a hagyományos narratív ismeret mellett a paradigmikus megismerés. A latin egyenes közvetítésével.

Ettől kezdve a tudomány számára már nem idegen a magyar nyelv, és a magyar nyelv számára nem idegen a tudomány. Fontos és bátorító volt ez a kezdet mind-azok számára, akik a következő évszázadokban folytatják, sok tekintetben meghaladják és korrigálják, kiteljesítik az Apáczai által elkezdett munkát: a magyar tudományos és szakmai terminológia megteremtését és kodifikációját, a tudományos stílus alakítását, a szabatos és pontos értekező próza követelményeinek kidolgozását. Ebben a szakadatlan folyamatban az ismerettárakon, kompendiumokon kívül szerepük volt a korabeli és későbbi két- és többnyelvű szótáraknak, a kodifikációs célú grammatikáknak, a nyelvújításnak, az Akadémiának mint nyelvi intézménynek, valamint a szakmai nyelv-művelésnek. A szaknyelvekkel válik teljessé a nemzeti nyelv, velük válik funkcionálisan teljessé és más nyelvekkel egyenértékűvé a magyar nyelv.

2. De térjünk még vissza Apáczaihoz és korához! Mint köztudomású, szerencséjére és szerencsétlenségére Hollandiába küldte őt az egyház költségén Geleji Katona István püspök (akinek nyelvészeti működése egyébként szintén több figyelmet érdemelne). Szerencséjére, mert mint mondják, Hollandia ekkor a kultúra és a polgári jólét szigete volt Európában, az egyetlen szigete, és szerencsétlenségére, mert sehol nem lehetett ennél nagyobb a kontraszt Erdélyhez viszonyítva. Szerencséjére, mert itt érthette az a hármasszellemi hatás, amely további működését, „dühét” és lendületét meghatározta: a francia karteziánizmus, a karteziánus filozófia és módszer; a holland presbiterianizmus; és az angol puritanizmus, a puritánus etika. A tudomány művelése, szemlélete vagy akár oktatása szempontjából az első a legfontosabb: a karteziánizmus, amely új megközelítéssel, egységes világmagyarázatával – mai szóval élve – paradigmaváltást jelentett a tudomány művelésében. Apáczai nem hivatkozik ugyan rá, de nem véletlen, hogy a modern természettudományos gondolkodás azzal a Galileivel kezdődött el, aki fő művét latin helyett olaszul írta. Anélkül, hogy tudományfilozófiai fejtegetésekbe bocsátkoznék, nyilvánvaló, hogy pl. „az óriás vállán ülő csecsemő” toposzával a tudományos ismeretek halmozódása feltételeződik, de ugyanakkor az akkor még Hollandiában is tiltott karteziánizmus a kétellyel, kételkedéssel, kritikával új gondolkodásmódot, új módszert honosít meg. Azt a módszert, amely a tudományos haladást sejtések és cáfolatok láncolatán át valósítja meg. Az egyetlen bizonyosság Descartes-nál maga a gondolkodás, a kételkedés; a megismerésben, a kutatásban pedig nem az, ami igazolható, hanem, ami cáfolható.

Apáczai hivatástudata, reformeri dühe és elszántsága részben bizonyára alkati adottság volt, mert ilyesmit csupán tanulni, követni nem lehet, de szerepe volt benne a puritánus erkölcsiségnek is. „Ne a tudás kedvéért tanuljunk, írta Francis Bacon, ha-nem, hogy cselekedhessünk.” Ez vezette őt abban a konok akarásban, amelyet gyula-fehérvári és kolozsvári beköszöntő beszédeiben fejt ki: az oktatás reformjában, az erdélyi feudális világ megváltoztatásában, népiskolák és főiskolák szorgalmazásában.

3. Mi van ma a magyar szaknyelvekkel, a magyar nyelvű tudományossággal? Miért a címbeli aggodalom?

Az egyik gond, és ezt néhány évvel ezelőtt Pusztai Ferenc fogalmazta meg egy akadémiai tanácskozáson, hogy a szakosodással, az ismeretek mélyülésével az anya-nyelvi terminológia is ezotrikussá válik, olyanná, amelyet csak a beavatottak, a szak-emberek értenek. Amennyiben a nyelv belső szervezésének megbomlását nem a

---

² Apáczai Csere 1653/1977, 76–79. (A kiemelések az eredetiben.)

főlegesen idegen terminológia okozza, ezt a kedvezőtlen változást úgy kell tekinteni, mint amely természetes következménye a tudományterületek elkülönülésének.³

Általánosabb kérdés, hogy a nyelvi elkülönülésben, az anyanyelvűségben egyre többen a hatékony tudományművelés akadályát látják: a tudomány egysége és egyetemessége egyetlen közös nyelvet feltételez, mondják. Hadd idézzem ezzel kapcsolatban egyetértőleg egy ismert műszaki tudós véleményét, a Michelberger Pálét: Korunk új latinjának nevezi az angolt, érveit és ellenérveit pedig így vázolja: „Ha az egységes tudományos nyelv egyúttal egyetlen tudományos nyelvet enged meg, akkor az ettől eltérő nemzeti nyelvek elszegényednek. Megszűnik a nemzeti nyelvű tudományos irodalom, szűkül az alapfokú és gyengül a középfokú oktatás. A nemzeti nyelvek szó-kincse a tudományos kifejezések eltűnése miatt zsugorodik.”⁴ Ez tehát óhatatlanul a nemzeti nyelvek, az „anyanyelvek” funkcionális szűkülését és erózióját eredményezi. Többen figyelmeztettek arra is, hogy a sok, nem angol anyanyelvű tudós rossz angolságával magát az angolt is rontja.

Éppen a világhírű magyar származású természettudósok beszéltek egybe-hangzóan arról, hogy számukra a magyar nyelv azért is fontos és előnyös volt, mivel a problémák sajátos megközelítését tette lehetővé. Ugyanis minden nyelv eltérő optikájú műszere is a megismerésnek. Az egységes tudományos nyelv azt is jelenti, hogy az alkotó tudósok lemondanak arról a többletről, a megközelítésnek arról a sokféle lehetőségéről, amit maguk az egyes nyelvek nyújtanak, és ezzel a tudományos gondolkodás is egysíkúvá válik.

A nemzeti nyelv továbbra is megőrzi fontosságát az oktatásban, a tudományos képzésben, mivel ennek leghatékonyabb eszköze, és nélkülözhetetlen „műszer” a tudomány alkotó művelésében is. Ha a tudomány valóban hatékony kíván lenni, nem mondhat le a nyelvi sokszínűség kétségtelen előnyeiről, az angol nem lehet az újkor latinja, az egyetlen tudományos nyelv, de fontos szerepet tölt és tölthet be a tudományok közvetítő nyelveként.

Ennek felismerését is tükrözi a Magyar Tudományos Akadémia tudomány-politikai stratégiája, e stratégiának különösen ama tétele, hogy: „A mi tudósközösségünk tagjai... egyetemesen gondolkodó kutatók, akik ugyanakkor a magyar anyanyelvi tudományosság életben tartását is feladatuknak tekintik.” Valamint hogy: „*Az új magyar tudománypolitika csakis kultúrnemzeti alapokon épülhet fel.* Az állami tudománypolitikának törekednie kell arra, hogy a világban élő és a magyar kultúrnemzethez tartozó tudósok, azok tudományos szervezetei a magyarországi tudásiparral szerves kapcsolatot tartsanak. E célra anyagi és politikai eszközöket kell mozgósítania. ... Újabb intézményeket kell életre segíteni, amelyek ezt a kultúrnemzeti kultúr- és tudománypolitikát kiteljesítik. Különleges feladatokat láthatnak el e téren a tudomány országos civil (MTA) és szakmai szervezetei (MTESZ, MOTESZ stb.), valamint a helyi (egyetemek stb.) autonómiák.”⁵

4. De térjünk vissza saját dolgainkhoz, mármint az erdélyiekhez! Az Apáczaira való hivatkozások éppen akkor szaporodtak meg tájainkon, amikor veszélybe került az anyanyelvű oktatás, az anyanyelvű szakképzés és tudományos képzés, az anyanyelvű egyetem; amikor nyilvánvalóvá vált a magyar tudományos nyelv, terminológia leépülése; amikor veszélybe került a tudományművelés és tudománynépszerűsítés lehetősége magyar nyelven; amikor – Erdélyben is – divattá vált a tudomány relativizálása, a tudás lebecsülése. Nem igazi és nem hiteles az Apáczaira való emlékezés, ha nem hangoztatjuk, mennyire fontos a tanulás, a tudás kultusza. Ha nem beszélünk arról, hogy aggasztóan csökken fiataljaink iskolázottsági szintje és tudásszintje, ha nem beszélünk arról, hogy jó szakembereink kínlódnak az anyanyelvvel, ha szakmájukról kell beszélniük.

A XX. század elején az anyaország határain kívül kialakult ún. külső régiókban, így Erdélyben is, a magyar nyelvű tudományművelésnek elsősorban intézményi gondjai voltak és vannak. Általánosan ismert a kisebbségi intézmények megszüntetésének, leépítésének, elsorvasztásának számtalan példája. Ez a kényszerhelyzet alakította ki az egyszemélyes intézmény mítoszát, olyan személyiségek példáját mutatva föl, akik egymaguk végezték egy intézménnyel felérő munkájukat. Elegendő Szabó T. Attilára hivatkozni. Noha éppen az *Erdélyi magyar szótörténeti tár* sorsa példázza azt, hogy a személyesnek indult nagy egyéni vállalkozást csapat nélkül, intézmény nélkül nem lehet véghez vinni. A *Tár* maga teremtette meg azt az intézményt, a szerkesztőknek azt a 15-20 fős csoportját, amely az I. kötet után átvette, és azóta is végzi a szerkesztést. Hasonlóképpen: a XX. században, a század végén különösen, már gyanús a polihisztorkodás, a túlságosan is sok területre kiterjedő tudományművelés, ezt is inkább a hiányok és a kényszerek éltetik a kisebbségi kultúrában. Az intézmény mint feltétel nem csupán a kutatóintézetet jelenti, hanem a szakmai, a tudományos képzés intézményeit, a képzést és kutatást egyaránt ellátó egyetemi intézeteket, tanszékeket. Az anyanyelvű tudományművelés pedig sajátos eszközöket is igényel: anyanyelven, azaz magyar nyelven írott kézikönyveket, tankönyveket, egyetemi jegyzeteket, két- és többnyelvű szakszótárakat.

³ Pusztaí 1999.

⁴ Michelberger 1999, 21–22.

⁵ Glatz 1998, 23–25. (Kiemelések az eredetiben.)

Nem meglepő tehát, hogy a kisebbségi nemzeti közösségek életében a XX. század végi kedvező változás után a legfontosabb és a legfeltűnőbb fejlemény éppen az intézményesülés. Erdélyben és a többi külső régióban is nagyon sok szakmai szervezet, egyesület jött létre, ún. „civil” szervezetek, amelyek nehezen találják meg a helyüket az igazi szakmai, tudományos intézmények és a művelődési intézmények között. Kétségtelenül bővültek, erősödtek a korábbi (állami keretben működő) tudományos műhelyek is. Ennek ellenére be kell látnunk: illuzórikus abban bízni, hogy bármely külső régió magyar nemzeti közössége teljes tudományos intézményrendszert építhet ki és működtethet. Ebben a köztes helyzetben az intézményes keretek állandó építése mellett alapvető fontosságú a kapcsolatok építése, a kapcsolódás és a mozgás mindhárom irányba: az illető ország intézményrendszeréhez és normáihoz, az anya-ország tudományos intézményeihez, valamint az egyes szakterületek nemzetközi szakmai hálózatához.

5. Mi történt 1920 óta a magyar nyelvvel és a magyar szaknyelvekkel a külső régiókban? Nyelviileg is elszigetelődtek, majd elkülönültek az itt élő magyar közösségek, nyelvi környezetük folyamatosan úgy változott és változik, hogy akarva-akaratlanul kétnyelvűekké váltak. A nyelvi környezet itt mindenütt jóval változatosabb, mint az anyaországban, és a magyar nyelven belüli változatosabb is nagyobb, Erdélyben különösen. Ez akár kedvező, inspiráló és ösztönző is lehetne, a két- és többnyelvűség tagadhatatlanul előnyt jelent a szakmai tájékozódásban és érvényesülésben. Mivel azonban a magyar minden környező országban alárendelt státusú és alacsony presztízsű nyelv, használatát csak alacsonyabb szinten tartják természetesnek: családi környezetben, a köznapi társalgás nyelveként stb. A tudományművelés viszont a legmagasabb szintű, legigényesebb nyelvhasználatot feltételezi. E kettősségnek is következménye, hogy itt jobban összemósódik a publikációkban is a tudomány-művelés és a tudománynépszerűsítés stílári változata. Hozzájárul ehhez az is, hogy a szakmai közösség nagyon szűk, többnyire szubkritikus, erősebb viszont az elvárás a nagyobb közösség részéről, hogy ők is értsék, ők is tudják, mi történik szakmai körökben. Ezért lehetőleg „érthetőbb” nyelven kell írni, és ez esetleg a szakszerűség rovására megy. A külső kihívás is kettős: meg kell felelni az államnyelv használatával kapcsolatos követelményeknek, és meg kell felelni a tudomány „egységes nyelvéhez”, azaz az angolhoz és más világnyelvekhez kapcsolódó elvárásoknak, s e kettős szorításban alapvető képzési és alkotási funkciójában a magyart kell alapnyelvként megtartani.

Az említett elkülönülés és leépülés fokozottabban érintette a magyar szaknyelveket. A szakképzés és a tudományos képzés, valamint az anyanyelvű tudomány-művelés hiánya miatt ezek a fontos nyelvi változatok részben elsovdak, részben pedig külön fejlődtek, regionalizálódtak. Tükörszerkezetekkel „fertőzödték”, a nemzetközi használatú terminológia is a domináns államnyelv közvetítésével vált ismertté, az egyes szaknyelvek stílusa is elveszítette egységes, érthető jellegét. Az idegen szavaktól való félelem gyakran védekező purizmusban nyilvánul meg: tankönyvekben, kézikönyvekben a szerzők vagy a fordítók kerülnek az általánosan ismert és használt nemzetközi terminusokat. Íme néhány jellemző példa a magyar terminológia használatára egy olyan mai gimnáziumi tankönyvből, amelyet román eredetiből fordítottak⁶: *gerincsatorna* helyett *csigolyaüreg*, *nyomelemek* helyett *mikroelemek*, *idegrendszer szintjei* helyett *idegrendszer emeletei*, *térdreflex* helyett *térdkalácsinreflex*, *lúdbőrösség* helyett *szőrborzolás*, *gerincvelő* helyett *gerincagy*, *foramen jugulare* helyett *torkolati nyílás a koponyán*, *a hátsó koponya-gödörben* helyett *a koponya hátsó fülkéjében*, *emlőstest* helyett *agybimbó*, *értelmi akadályozottság* helyett *oligofrénia*, *félkörös újáratok* helyett *ampulláris tarajok*, *diabetikus kóma* helyett *cukor-bajos ájulás*, *automatizmus* helyett *automácia*, *immunitás* helyett *védekezés*, *vizelési inger* helyett *vizelési kívánság*, *veseelégtelenség* helyett *vesestop*, *veseblokk* stb.

Az egyes szakterületek anyanyelvűségének aránya és jellege Magyarországon is eltérő, egy kicsit ahhoz hasonlóan, ahogy Apáczainak is bizonyos témákról könnyebb volt magyar nyelven írnia, mint másokról. A külső régiókban ezek a különbségek még feltűnőbbek. Minden megszorítás ellenére a legkedvezőbb helyzetben a hungarológia van. Azt ugyanis még nem szokták kétségbe vonni, hogy a magyar nyelvet és irodalmat, a magyar kultúrát magyarul is lehet tanulni, oktatni, művelni. (Ezekkel a stúdiókkal inkább az a gond, hogy a többségi által művelt tudomány számára ismeretlenek.) A társadalomtudományoknak szintén valamivel kedvezőbb a helyzetük legalább abban a tekintetben, hogy nagyobb a publicitásuk, a kiadványoknak nagyobb az olvasóközönsége. A hetvenes-nyolcvanas években ezért válhatott Erdélyben a magyar nyelvű tudományművelés ösztönzőjévé és szervezőjévé a Kriterion Kiadó. Jóval kedvezőtlenebb helyzetben vannak ebben a tekintetben a természettudományok művelői. Számos területen a szakmai kétnyelvűség (többnyelvűség) a magyar nyelv rovására vált erősen aszimmetrikussá. Nagyon sok szakember szakmáját csak államnyelven ismeri, műveli. Mostanában, hogy javultak a magyar nyelvű szakoktatás lehetőségei, magyar szaktanárok tagadják meg a magyar nyelvű oktatást, arra hivatkozva, hogy nem ismerik a magyar szaknyelvet.

Javulhat-e a tudományművelés eszközeként a magyar nyelv státusa Erdélyben? Milyen intézményi és egyéb feltételei vannak ennek a mindannyiunktól óhajtott javulásnak? A nyelvi tervezés körébe tartozik, hogy minden

⁶ A *Biológiához* kapcsolódó tankönyv szűkebb témája, *Az ember bonctana és élettana* 2001-ben jelent meg.

eszközzel erősítsük a magyar nyelv státusát és presztízsét. Vannak arra utaló jelek, hogy – miközben folyamatosan támadják – nő valamelyest az érdeklődés a magyar nyelv iránt.

Sok a tennivaló, de ez már kézzelfoghatóbb és megvalósíthatóbb, a nyelvi állomány tervezésében: a terminológia egységesítésében, az elsorvadt szaknyelvi tudás pótlásában, a felzárkózásban, korszerűsítésben (a modern szakterületek anyanyelvűsítésében). Ennek elsősorban képzési és átképzési feltételei vannak. Ez az egyik célja az egyetemi hallgatók cseréjének, a részképzésnek, az anyaországi posztgraduális és doktori képzésnek is. A kedvező változást hosszabb távon valószínűleg éppen a generációs váltás eredményezheti. A képzéshez és önképzéshez megfelelő eszközök is szükségesek, még inkább, mint Apáczai korában: tankönyvek, kézikönyvek, egyetemi jegyzetek, két- és többnyelvű szakszótárak és szaklexikonok. Úttörő ebben az Erdélyi Tankönyvtanács egyetemi jegyzet-sorozata, de éppen itt tapasztalhattuk, milyen sok nehézséggel jár a más-más nemzedékhez tartozó, különböző iskolázottságú szerzők nyelvhasználatának és terminológiájának egységesítése.

A tudomány nem ismeri a kisebbség és a többség fogalmát, etnikai és nemzeti közösségek fölött áll. A tudomány művelője azonban nem légüres térben él. Érzi, bőrén tapasztalja a környezet kedvező vagy kedvezőtlen hatását. Önmaga nem képes megváltoztatni környezetét, csak váltani tud, azaz olyan környezetet keres, amely számára kedvező. Közös erővel azonban talán javítani lehet a kedvezőtlen környezeti feltételeken, és ez segítheti az utánunk jövő nemzedéket.

A nyelv tekintetében pedig a tudománynak az a művelője, aki magyarként él a mai Erdélyben vagy máshol, Magyarország határain kívül, tudomásul veszi azt a nyelvvel kapcsolatos igényt, amely ebből a környezetből fakad, és azt is, amit a tudomány egyetemessége diktál. Kétségtelenül jogos tehát a tudomány egyetemességének hangoztatása, a közös közvetítő nyelv igénye, amely már rég nem a latin, hanem az angol, de veszélyes a relativizálás, és aggasztó a leépülés. A tudásról való lemondás pedig, a tanulás, az iskolázottság lebecsülése egy általánosabb értékvesztés és széthullás veszélyét vetíti elénk.

Ez már a vég kezdete?

Most úgy tűnik, a fordítottját éljük át annak, amit Apáczai érzett annak idején. Azt tudniillik, hogy naggyá csak más nyelven válhat a nemzet, a sajátján már nem. De vajon így van ez?

Szakirodalom

Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia*. Sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a magyarázó jegyzeteket írta Szigeti József. Bukarest, 1653/1977, Kriterion.

Glatz Ferenc: *Tudománypolitika az ezredforduló Magyarorszáján*. Budapest, 1998, Magyar Tudományos Akadémia.

Michelberber Pál: Nemzeti nyelv a tudományban: múlt–jelen–jövő. In Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest, 1999, Magyar Tudományos Akadémia, 19–28. o.

Pusztai Ferenc: Magyarul és magyarul. In Glatz Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv az informatika korában*. Budapest, 1999, Magyar Tudományos Akadémia, 91–98. o.